

ความผืนพวนในแนวปะทะล่าสุด ของระบบเสรีนิยมใหม่ ณ เวตป่าของชุมชนปกากะญอ บ้านแม่ยางมัน

จารุณี คงสวัสดิ์⁷

บทนำ

ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์-มิถุนายน พ.ศ. 2568 ผู้เขียนมีโอกาสดำเนิน
ร่วมทำงานและสังเกตการณ์ในโครงการ “ปรับตัวสร้างภูมิคุ้มกันชุมชนต่อการ
เปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ” ในชุมชนบ้านแม่ยางมัน ตำบลศรีถ้อย อำเภอ
แม่สรวย จังหวัดเชียงราย จัดโดย Thai Climate Justice for All สถาบัน
ชุมชนท้องถิ่นพัฒนา สามครั้งด้วยกัน ครั้งแรกในเดือนกุมภาพันธ์ ครั้งที่สอง
ในเดือนเมษายน และครั้งสุดท้ายในเดือนมิถุนายน แม้ว่าจุดประสงค์หลักของ
โครงการนี้จะมุ่งเน้นไปที่ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิ
อากาศ และการตั้งรับปรับตัวของชุมชน แต่ทุกครั้งที่ผู้เขียนได้ลงภาคสนาม
ผู้เขียนพบว่าสิ่งที่บรรดาผู้นำชุมชนกังวลมากควบคู่ไปกับปัญหาโลกร้อน ยังมี
ภัยคุกคามอื่น ๆ ที่นำพาความผืนพวนมาสู่ชุมชนไม่น้อยไปกว่าดิน ฟ้าอากาศ
และแม่น้ำที่ผิดแผกไปจากเดิม

⁷ นักศึกษาปริญญาเอก คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ผู้จัดการแผนกพิทักษ์มรดกสยาม สยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์

ชุมชนปากะเกะถู บ้านแม่ยางมัน เป็นหนึ่งในพื้นที่ที่ถูกพัฒนาเข้าสู่กระแสของเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้มาหลายทศวรรษ ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติและกฎหมายว่าด้วยการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่จำกัดสิทธิของชุมชนชาติพันธุ์ในการครอบครองที่ดินและทำการเกษตรแบบดั้งเดิม ชาวปากะเกะถูจำนวนมาก รวมถึงชุมชนบ้านแม่ยางมัน ได้ละทิ้งระบบไร่หมุนเวียนดั้งเดิมหันไปสู่การทำเกษตรเชิงเดี่ยวตอบสนองเศรษฐกิจระบบทุน เพื่อรายได้ที่มั่นคงและคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น แต่ก็แลกมาด้วยความเสื่อมโทรมของดิน น้ำ และระบบนิเวศ แม้การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะทำลายฐานทรัพยากรของชุมชนไปในบางส่วน แต่ชุมชนปากะเกะถูหลายแห่งยังคงตั้งมั่นอยู่ในพื้นที่อุทยานหรือพื้นที่ป่าสงวนได้ผ่านการต่อรองเชิงอัตลักษณ์ โดยการยืนยันว่าได้อยู่อาศัยในพื้นที่มาก่อนการประกาศใช้กฎหมาย และมีการใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมและความเชื่อทางจิตวิญญาณเป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ทั้งใช้สอยและดูแลรักษา ซึ่งมักถูกยกเป็นเหตุผลที่ทำให้บริเวณป่าที่มีชาวปากะเกะถูอาศัยอยู่เป็นผืนป่าที่สมบูรณ์กว่าพื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศ

ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ ผู้เขียนมองว่าชุมชนเผชิญกับความผันผวนหลายระดับ ตั้งแต่ก่อนการตื่นตัวเรื่องโลกร้อน จนมาถึงยุคของสภาพดินฟ้าอากาศที่แปรปรวนจนกระทบต่อการเกษตรโดยตรง และความผันผวนทางอ้อมที่เกิดจากการที่รัฐบาลต้องนำพาประเทศไปสู่ความเป็นกลางทางคาร์บอน ภายในปี พ.ศ. 2050 วาทกรรมว่าด้วยโลกร้อนจึงเปิดพื้นที่ใหม่ให้เสรีนิยมใหม่รุกคืบมาถึงแนวปะทะล่าสุดของชุมชน ไม่ใช่ในรูปแบบพื้นที่เกษตรกรรม แต่คือแนวเขตป่า ผ่านโครงการตลาดคาร์บอนภาคป่าไม้ที่กำลังทำให้ผืนป่าซึ่งชุมชนดูแลมาอย่างยาวนานกลายเป็นสินทรัพย์ที่สามารถซื้อขายมูลค่าคาร์บอนได้ กระบวนการนี้ไม่เพียงทำลายเสรีภาพในการตัดสินใจของชุมชนในการเข้าร่วมโครงการ หากยังทำลายการผนวกรวมภูมิปัญญาความรู้ของชุมชนในกระบวนการวางแผนและจัดการป่า ตลอดจนเพิ่มความไม่ชัดเจนในสิทธิบนที่ดินและป่าที่ชุมชนได้รับอนุญาตให้ครอบครองอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งล้วนเป็นรูปแบบใหม่ของความผันผวนที่เกิดจากการปะทะของอำนาจเชิงสถาบัน เทคโนโลยีตลาดคาร์บอน และความรู้ท้องถิ่น

งานชิ้นนี้จึงมุ่งวิเคราะห์สถานการณ์ที่ชุมชนปากเกาะญอ บ้านแม่ยางมันน์ กำลังต่อรองอยู่ในปัจจุบันผ่านกรอบแนวคิดมานุษยวิทยาเสรีนิยมใหม่ ความผันผวน และความประณีตแบบยลของอำนาจกดทับ

ชุมชนบ้านแม่ยางมันน์โดยสังเขป

ภาพที่ 1 ทุ่งนาและสวนลำไย ในชุมชนบ้านแม่ยางมันน์ (ที่มา: จารุณี คงสวัสดิ์ ถ่ายเมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2568)

ถนนสายเล็กๆ ที่นำไปสู่ชุมชนบ้านแม่ยางมันน์เริ่มต้นด้วยคอนกรีต แล้วค่อยๆ เปลี่ยนเป็นดินแดงสลับคอนกรีตไปจนถึงหมู่บ้าน เนินเขาเตี้ย ๆ มีต้นลำไย ต้นกล้วย ปลูกริยงราย สลับล้อมที่นาและไร่ข้าวโพด มีแม่น้ำแม่ยางมันน์ซึ่งเป็นต้นน้ำแม่ลาว ไหลตัดกลางพื้นที่เกษตร บ้านเรือนของชาวบ้านตั้งอยู่กระจัดกระจาย ส่วนใหญ่อยู่บนพื้นที่เนิน ชุมชนบ้านแม่ยางมันน์มีเนื้อที่ทั้งหมด 11,863 ไร่ แบ่งออกเป็นหย่อมเหนือและหย่อมใต้ มีพื้นที่ป่าทั้งหมดประมาณ 9,897 ไร่ เป็นป่าชุมชน 6,544

ที่เหลือเป็นพื้นที่นา สวน และไร่ ประชากรในบ้านแม่มายมีนเป็นชาวปกากะญอ และล้าหู่ จำนวนราว 312 คน รวม 86 ครัวเรือน⁸ ประชากรที่นี่มีทั้งนับถือพุทธ ศาสนาและคริสต์ศาสนา แต่ก็ยังคงมีความเชื่อเรื่องผีอยู่เป็นพื้นฐาน ปัจจุบันอาชีพหลักของคนในหมู่บ้านคือทำนาและปลูกพืชเศรษฐกิจ ได้แก่ ลำไย ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ และกล้วย ชาวบ้านปลูกพืชผักสวนครัวไว้ใช้เองในครัวเรือน เก็บหาพืชที่เป็นอาหาร และยาจากป่าชุมชน มีการเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจ เช่น โค กระบือ หมู และไก่ ใช้เป็นอาหารในครัวเรือน ใช้ประกอบพิธีกรรม และจำหน่าย บ้านแม่มายมีนตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติแม่ลาวฝั่งซ้าย ทุกครัวเรือนไม่มีเอกสารสิทธิ์ในการครอบครองที่ดิน

ภาพที่ 2 เขตที่ตั้งของบ้านแม่มายมีน และเขตป่าชุมชน
(ที่มา: ชุมชนบ้านแม่มายมีน ถ่ายโดย จารุณี คงสวัสดิ์
ถ่ายเมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2568)

⁸ ข้อมูลจากสมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาในประเทศไทย (Inter Mountain Peoples Education and Culture in Thailand Association – IMPECT) ได้จัดทำขึ้นในปี พ.ศ. 2565

ครอบครัวปกากะญอ 4 ครอบครัวแรกที่มาอยู่อาศัยในละแวกนี้เริ่มตั้งแต่ปีใดนั้น ไม่ปรากฏข้อมูลแน่ชัด แต่เล่ากันว่าอพยพมาจากอำเภอสันป่าตอง และอำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อเข้ามาอาศัยในพื้นที่อำเภอเวียงป่าเป้าก็ทำไร่หมุนเวียน และได้โยกย้ายถิ่นที่อยู่หลายครั้งด้วยเหตุผลทางวัฒนธรรม เช่น เมื่อเกิดเหตุการณ์ไม่คาดฝัน หรือย้ายแปลงเพาะปลูกตามการเสี่ยงทายของผู้นำทางจิตวิญญาณเพื่อให้เพาะปลูกได้ผลดี หรือหากผู้นำทางจิตวิญญาณเสียชีวิตก็เป็นสาเหตุให้ต้องย้ายถิ่นด้วยเช่นกัน⁹ จากการสัมภาษณ์พ่อหลวง (ผู้ใหญ่บ้าน) บุญฤทธิ์ เตชะ มีชาวปกากะญออยู่อาศัยในบริเวณบ้านแม่ยางมีนเรื่อยมาหลังจากที่ 4 ครอบครัวแรกเข้ามาตั้งถิ่นฐาน และยังไม่มีสัญชาติจนกระทั่ง พ.ศ. 2519 เจ้าหน้าที่ของศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดเชียงรายเข้ามาสำรวจข้อมูลประชากร เพื่อทำการยื่นคำร้องขอสัญชาติไทยให้กับชนชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง สํารวจหาสถานที่จัดตั้งโรงเรียนชั่วคราว ชุมชนจึงได้รับการพัฒนาในด้านต่าง ๆ รวมถึงด้านสุขอนามัย ชุมชนมีความทรงจำทางประวัติศาสตร์ที่ผูกโยงกับเหตุการณ์สำคัญ ๆ เช่น การถูกเกณฑ์ไปเป็นลูกหาบในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 การปลูกฝิ่นโดยได้รับใบอนุญาตจากรัฐบาลสมัยพลเอก เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ (พ.ศ. 2520-2523) การมีส่วนร่วมช่วยเหลือรัฐบาลในการต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ และสมาชิกชุมชนบางส่วนทำงานเป็นแรงงานในยุคสัมปทานไม้สัก จนกระทั่งสิ้นสุดยุคสัมปทานป่าไม้ พ.ศ. 2532 ชุมชนปรับตัวไปตามนโยบายของรัฐ แต่ยังคงทำไร่หมุนเวียนเป็นหลัก จนกระทั่งผลพวงจากนโยบายการอนุรักษ์แบบแยกคนออกจากป่าที่สะท้อนผ่านพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 และพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ได้ส่งผลให้ชุมชนที่อยู่มาก่อนการตราพระราชบัญญัติตกอยู่ในสถานะมีที่ทำกินและที่อยู่อาศัยทับซ้อนในเขตป่าสงวนแห่งชาติ อย่างไรก็ตาม มาตรา 64 แห่งพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562 และ มาตรา 16 ทวิ แห่งพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2559 ได้เปิดช่องให้ชุมชนสามารถถือสิทธิ์ในการอยู่อาศัยและทำกินในพื้นที่นั้นต่อไปได้อย่างมีเงื่อนไขตามที่กฎหมายกำหนด

⁹ IMPECT

ความผันผวน

ผู้เขียนนำแนวคิด “ความผันผวน” (volatility) มาใช้สำหรับทำความเข้าใจกับความท้าทายต่าง ๆ ที่กำลังหล่อหลอมโลกปัจจุบัน เพื่อเผยให้เห็นว่าการดำรงชีวิตในโลกที่ไร้ความแน่นอนอย่างสุดขั้วนั้นหมายความว่าอย่างไร สภาวะเช่นนั้นส่งผลต่อผู้คนอย่างไร คำว่า ความผันผวน ฟังดูแล้วอาจดูเหมือนแง่ลบ แต่ความหมายของมันคือ ความไม่มั่นคง ไม่แน่นอน แต่มีความสามารถในการเปลี่ยนแปลงโดยไม่แตกหักหรือหยุดชะงัก เป็นรูปแบบของการมีชีวิตที่เชี่ยวชาญในสิ่งที่ควบคุมไม่ได้ ซึ่งรวมความเปราะบางและความยืดหยุ่นเข้าด้วยกัน การมองชีวิตว่าเป็นสิ่งที่ผันผวน ทำให้เราเห็นทั้งความท้าทายและศักยภาพ ความหวังและโอกาสที่ซ่อนอยู่ เห็นหนทางที่ประเพณีอาจยังดำรงอยู่ เห็นศักยภาพในการกระทำของผู้คนในการรับมือกับความเปลี่ยนแปลงและไม่แน่นอนอย่างสร้างสรรค์ ด้วยการใช้ทั้งความคาดหวัง การรอคอย ความนิ่ง การยอมรับสภาวะที่ยังไม่คลี่คลายและอุปสรรคเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตผันผวน ผู้คนสามารถจะมีท่าทีต่อความผันผวนคล้ายกันหรือต่างกันไป โลกที่ผันผวน เป็นแนวคิดที่มองอนาคตว่าเป็นสิ่งที่คลุมเครือ ไม่แน่นอน และเกิดขึ้นแบบฉุกเฉินมากกว่าจะเป็นผลผลิตของการวางแผนใด ๆ การดำรงชีวิตอยู่ในความผันผวนจึงสั่นคลอนเรื่องเล่าของระบบทุนนิยมที่มุ่งเน้นการทำให้ทุกอย่างคงที่ แต่ในโลกที่ผันผวน ไม่มีสิ่งใดสามารถถูกตรึงให้อยู่กับที่ ชีวิตในโลกที่ผันผวนเต็มไปด้วยความคาดหวังที่มีข้อขัดแย้ง การรอคอยอย่างอดทน และการเตรียมตัวอย่างมากสำหรับช่วงเวลาที่ไม่แน่นอน การกระทำของผู้คนในโลกที่ผันผวนขึ้นอยู่กับกาลใจอย่างละเอียด การฟังและปรับแต่งจังหวะของโลกอย่างต่อเนื่อง การตัดสินใจด้วยความชำนาญ ความผันผวนไม่ได้เป็นสภาวะธรรมชาติที่ดำรงอยู่ลำพัง แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยโครงสร้างสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง บ่อยครั้งความผันผวนเป็นสิ่งที่ใช้เรียกปรากฏการณ์โดยคนนอกที่มองเข้าไป แต่คนในเองอาจไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นความผันผวนก็ได้ (Krause, F., & Eriksen, T. H., 2023)

ความผันผวนที่มากับเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่

การเกิดขึ้นของกรมป่าไม้เมื่อ พ.ศ. 2439 เป็นจุดเริ่มต้นของการยึดคืนพื้นที่ทำกินของชาวบ้านเพื่อให้สัมปทานป่าไม้ ยุคหลังสัมปทานป่าไม้ เป็นช่วงของการยึด

และพรากทรัพย์ากรแล้วแปลงธรรมชาติเป็นสินค้าในกระบวนการทำให้กลายเป็นทุน (ณัฏฐ์ เสรีรักษ์, 2566, น.86-94) ซึ่งก็คือนโยบายการอนุรักษ์ป่าแบบแยกคนออกจากป่า โดยการตราพระราชบัญญัติป่าสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2503 พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 การส่งเสริมการปลูกผืนช่วงต้นทศวรรษที่ 2500 รวมถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ เป็นความผันผวนต่อเนื่องในยุคแรก ๆ ที่ชุมชนที่อยู่กับป่าจำนวนมากล้วนต้องเผชิญ ปัจจัยเหล่านี้อาจส่งผลกระทบต่อแต่ละชุมชนไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับบริบทเฉพาะของแต่ละชุมชน แต่อย่างน้อยที่สุด การพิจารณาภาพใหญ่ในระดับนโยบายของชาติก็ช่วยให้มองเห็นแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบต่อระดับจุลภาคได้

แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรก พ.ศ. 2504 – 2509 ภายใต้การสนับสนุนของสหรัฐอเมริกา ส่งผลให้เศรษฐกิจไทยขยายตัวอย่างรวดเร็ว ในช่วง พ.ศ. 2490 ที่ดินร้อยละ 80 ของประเทศที่เคยเป็นป่า ถูกกำหนดใหม่ด้วยแผนพัฒนาฯ ฉบับแรกให้สงวนพื้นที่ให้เป็นป่าในกรรมสิทธิ์ของรัฐร้อยละ 60 ของประเทศ เมื่อสงครามเวียดนามสิ้นสุดลงในปี พ.ศ. 2518 ประเทศไทยก็ยิ่งเร่งลงทุนในโครงสร้างพื้นฐาน และส่งเสริมให้บริษัทต่างชาติเข้ามาสร้างฐานการผลิต พ.ศ. 2520 ยุทธศาสตร์ของไทยคือส่งเสริมการส่งออก และขจัดอุปสรรคทางการค้าระหว่างประเทศ รัฐส่งเสริมการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า โดยเฉพาะช่วง พ.ศ. 2518 – 2528 การเพิ่มขึ้นของพื้นที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์จำนวนมหาศาล สัมพันธ์กับพื้นที่ป่าที่ลดลงอย่างรวดเร็ว โดยมีเหตุปัจจัยเชิงนโยบายขยายการส่งออกข้าวโพด ทำให้ข้าวโพดมีราคาสูงขึ้น นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา การเติบโตของภาคการเกษตรขึ้นอยู่กับการส่งออกและราคาสินค้าในตลาดโลก ระหว่าง พ.ศ. 2530 – 2550 ผลผลิตต่อไร่เพิ่มสูงด้วยปัจจัยทางด้านเทคโนโลยีการผลิตที่ใช้เครื่องจักรและปุ๋ย มีการพัฒนาพันธุ์ข้าว และราคารับซื้อที่คุ้มค่าต่อการลงทุน ในระหว่าง พ.ศ. 2528 – 2540 เป็นช่วงที่รัฐออกโฉนดที่ดินให้เอกชนไปถึงร้อยละ 40 ของพื้นที่ทั้งประเทศ เพราะต้องการแก้ไขปัญหาคอขวดในการขยายที่ดินทำกินและตัดไม้ทำลายป่า (พรานซิส คุริบส์ และ นเรศน์ ชูราชิ, 2566, น 39-47) ต่อมาเมื่อโครงการหลวงที่ทรงคุณค่าให้ชาวบ้านเลิกปลูกฝิ่น หันไปส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจอื่น ๆ ทดแทน แต่การพัฒนาตามแผนในลักษณะ

ดังกล่าวได้ส่งผลให้ทั้งชุมชนท้องถิ่นและกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ถูกลดทอนสิทธิในการจัดการทรัพยากร สูญเสียความมั่นคงทั้งในที่ดินและป่า จำต้องละเลิกวัฒนธรรมการผลิตของตน และกลายเป็นการส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวเพื่อการค้าและใช้ประโยชน์จากที่ดินอย่างเข้มข้น (ยศ สันตสมบัติ และคณะ, 2547, น. 28-29)

นับเป็นการก้าวเข้าสู่เศรษฐกิจแบบทุนนิยมภายใต้ “ระบบเสรีนิยม” (liberalism) ที่มีรากฐานมาจากแนวคิดเรื่องอิสรภาพ เสรีภาพ และระบบเหตุผลนิยม ที่ย้อนกลับไปถึงสมัยกรีกโบราณที่มีเป้าหมายเพื่อทำให้มนุษย์ดำรงชีวิตอย่างมีความสุข มีการคุ้มครองวัตถุที่ตอบสนองความสุขของมนุษย์ และการมีชีวิตที่ดีรัฐจึงมีหน้าที่ออกกฎเพื่อสนับสนุนระบบเสรีนิยมให้ดำเนินไป แต่ในศตวรรษที่ 20 อุดมการณ์เสรีนิยมนี้ในทางโลกตะวันตกเองกลับมิได้เชื่อมต่อกับปรัชญากรีกโบราณให้คุณค่ากับความยุติธรรมและศีลธรรมเหนือสิ่งอื่นใด เสรีนิยมในยุคหลังได้แตกแขนงออกไปตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมที่หลากหลาย อาจกล่าวได้ว่าระบบเสรีนิยมแบบตะวันตกวางอยู่บนความเชื่อพื้นฐาน 3 ประการ คือ 1) ปังเจกทุกคนมีอิสระเสรีเท่าเทียมกันโดยธรรมชาติ 2) ปังเจกมีสิทธิครอบครองทรัพย์สินสมบัติส่วนตัว และ 3) ต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคม (นฤพนธ์ ดั่งวิเศษ, 2557, น.38-59) ส่วนระบบ “เสรีนิยมใหม่” (neoliberalism) ว่าด้วยเสรีภาพของปัจเจกบุคคลที่จะเข้าถึงเศรษฐกิจการตลาดแบบเสรี โดยรัฐต้องลดบทบาท หรือลดการใช้อำนาจควบคุมระบบเศรษฐกิจทั้งหมดลง ปล่อยให้การแข่งขันทางการตลาดดำเนินไป ภายใต้ระบบนี้ยังมีการแพร่สะพัดของอุดมการณ์สมัยใหม่ที่ว่าด้วยสิทธิมนุษยชน สังคมพหุวัฒนธรรม สิทธิทางชาติพันธุ์ ซึ่งสร้างพลังการเคลื่อนไหวทางการเมือง มนุษย์ต่างแสวงหาอัตลักษณ์พร้อม ๆ กับที่ต้องแบกคุณสมบัติเชิงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์อยู่ในตัว เพื่อเป็นเครื่องมือในการสร้างความมั่นคงเชิงสังคมให้กับกลุ่มของตน (พิเชษฐ์ สายพันธ์, 2557, น. 115-116)

ชุมชนบ้านแม่ยางมีนเป็นหนึ่งในหลาย ๆ ชุมชนที่ปรับตัวไปตามนโยบายของรัฐในทุกยุคทุกสมัย จากที่ภาครัฐเคยใช้อำนาจทางตรงผ่านระบบและกลไกที่รองรับอยู่ในการจัดการทรัพยากร เช่น ในยุคสัมปทานป่าไม้ในยุคเสรีนิยมใหม่ ภาครัฐค่อย ๆ เปลี่ยนบทบาทจากการออกคำสั่งมาเป็นการส่งเสริมให้ทำโดยไม่บังคับ

ภายใต้นโยบายที่ดูราวกับจะอลุ่มอล่วย การเข้าสู่ระบบทุนดูราวกับเป็นไปเองโดยธรรมชาติและเป็นอิสระ หากแต่เมื่อเข้าไปอยู่ในระบบเต็มตัวแล้ว กลไกตลาดทำงานเต็มที่มากขึ้น อีสราภาพที่ได้มากลับทำให้รู้สึกติดอยู่ในกับดักรูปแบบใหม่ ความต้องการของตลาดเป็นแรงขับในการตัดสินใจเลือกพืชเศรษฐกิจที่จะเพาะปลูก เมื่อแรกปลูกคนรับซื้อให้ราคาสูง มีหน่วยงานภายนอกสนับสนุน มีการนำต้นกล้ามาแจก รายได้ขึ้นอยู่กับราคาลตลาด เว้นแต่ภาครัฐจะมีการประกันราคาผลผลิตบางประเภท และคุณภาพของผลผลิตต้องเป็นไปตามมาตรฐาน การควบคุมคุณภาพผลผลิตให้คงงามดีต้องพึ่งพาปุ๋ยเคมี ยาปราบศัตรูพืช และยาฆ่าแมลงในปริมาณมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการปลูกลำไยและข้าวโพด เพราะสารอาหารในดินเริ่มลดลง มีการห้ามเผาก่อนการเพาะปลูกเพื่อลดฝุ่น PM 2.5 ทำให้มีเชื้อโรคสะสมในดิน พืชเกิดโรคได้ง่าย และต้องใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชมากขึ้นอีก ปัจจุบันเมล็ดข้าวโพดราคาสอบละประมาณ 1,900 บาท ขายผลผลิตได้ประมาณ 50,000 บาทต่อไร่ เมื่อหักค่าปุ๋ยและค่ายาฆ่าแมลงแล้วจะเหลือเป็นกำไรเพียงหลักพัน ในส่วนของลำไย มีต้นทุนค่าปุ๋ยและยาฆ่าแมลงไร่ละ 20,000-30,000 บาท ต้องใช้สารเคมีทุกสัปดาห์ตั้งแต่เมื่อลำไยออกดอกเพื่อให้ติดลูก เมื่อติดลูกแล้วต้องไล่แมลงสลับกับใส่ปุ๋ย มีการใช้สารเคมีจำนวนมากตลอดการผลิต แม่น้อย เต้จ๊ะ แม่หลวง (ภรรยาผู้ใหญ่บ้าน) ให้สัมภาษณ์ว่าเธอปลูกลำไยไว้ 2-3 ไร่ เพื่อบริโภคในครัวเรือน โดยไม่ใช้สารเคมี สังเกตได้ว่าผลผลิตไม่สวยและเสียหายมาก จึงเข้าใจว่าเกษตรกรทั่วไปที่ผลิตเพื่อขายคงไม่สามารถแข่งขันในตลาดได้หากไม่พึ่งพาปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง นานวันเข้าเกษตรกรก็เกิดความท้อแท้จากผลผลิตของตนเอง จากที่เคยมองผลผลิตในไร่หมุนเวียนเป็นดังศรีอยุธยา ผลผลิตในแปลงเกษตรเชิงเดี่ยวกลับให้ความรู้สึกถึงความเป็นอื่น¹⁰

ท่ามกลางความผันผวนของระบบทุนนิยมดังกล่าวที่เข้ามาแทนที่การเกษตรแบบพึ่งพาตนเอง เป็นที่น่าสนใจว่าผลของการปะทะกันระหว่างทุนนิยมกับอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์นั้นจะออกมาในรูปแบบใด มีคำอธิบายว่า เสรีนิยมเป็นระบบที่เชื่อในเหตุผลและการพิสูจน์ความจริงมากกว่าการมีอยู่ของอำนาจเหนือธรรมชาติ ถึงขั้นทำลายล้างการมีอยู่ของพระเจ้า ความเป็นวัตถุนิยมทาง

¹⁰ สัมภาษณ์แม่น้อย เต้จ๊ะ

สังคมและวัฒนธรรมกลายเป็นตัวแทนของตัวตนมนุษย์สมัยใหม่ที่แยกมนุษย์ออกจากสถานะศักดิ์สิทธิ์ และใช้การขยายตัวทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมเป็นดัชนีวัดความก้าวหน้าในการผลิตสินค้ามาตอบสนองการกินอยู่ดีของมวลชน (นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ, 2557, น.38-59) สำหรับชุมชนบ้านแม่ยางมัน และชุมชนชาติพันธุ์อื่น ๆ อีกจำนวนมากในประเทศไทย เป็นที่ปรากฏชัดเจนตั้งแต่ก่อนมีรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2540 ว่ามีความพยายามในการนำเสนออัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในการเป็นผู้พิทักษ์รักษาป่าต้นน้ำ โดยการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อแบบศาสนาผี ประกอบกับกฎจารีตประเพณี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มชุมชนปกากะญอ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มที่กลายมาเป็นพุทธศาสนิกชนหรือคริสต์ศาสนิกชนแล้วก็ตาม พวกเขาเลือกที่จะนำเสนออัตลักษณ์นี้ให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้นเพื่อตอบโต้วาทกรรมทางการเมืองเรื่องการทำไร่เลื่อนลอย การทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และเพื่อรักษาความมั่นคงทางสังคมของตนเองไว้

จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ใหญ่บ้านอย่างไม่เป็นทางการ ทำให้เชื่อได้ว่าความเชื่อเรื่องผีและจิตวิญญาณว่าสถิตย์อยู่ในธรรมชาติทุกหนแห่งยังฝังแน่นในตัวตนของผู้คน พ่อหลวงทุกคนพูดเป็นเสียงเดียวกันว่าถ้าเด็ก ๆ ไปเล่นน้ำแล้วไม่สบายกลับมา ต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าไปล่วงเกินผี ต้องแก้ด้วยการพาไปหาปู่จ้องหรือฮีโซ ให้ทำพิธีให้ แต่ถ้าเป็นหนัก ๆ หรือใครโดนคุณไสยมาก็ต้องไปหาหมอผี ชาวปกากะญอที่นี่เชื่อว่าสถานะของความเป็นปู่จ้อง ไม่ใช่สิ่งที่จะสืบทอดกันได้ทางสายเลือด เป็นสิ่งที่ต้องติดตัวมาแต่กำเนิด สืบเกิดจากความสามารถเฉพาะตัวในการรู้เห็น ทำนายทายทักเหตุการณ์ได้อย่างแม่นยำ ความสามารถนี้จะค่อย ๆ ปรากฏออกมาจากตัวบุคคลเอง ช่วงไหนที่หมู่บ้านชาติฮีโซหรือหมอผี ชุมชนต้องไปติดต่อขอเชิญมาจากหมู่บ้านอื่นในเวลาที่ต้องการ การประกอบพิธีกรรมอันเนื่องมาจากการผดผียังมีอยู่เนื่อง ๆ สะท้อนถึงความต้องการในการสื่อสารกับสิ่งที่มีอำนาจเหนือกว่าที่มองไม่เห็น ความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติเป็นโลกทัศน์แบบนอกตะวันตก ซึ่งขัดแย้งกับวิธีคิดแบบเสรีนิยมใหม่ที่เชื่อในความจริงที่พิสูจน์ได้ ชุมชนแม่ยางมันจึงเป็นหนึ่งในตัวอย่างของชุมชนที่มีจุดปะทะและดำรงอยู่ร่วมกันของแนวคิดทั้งสองแบบ ซึ่งรูปแบบดังกล่าวอาจไม่ใช่ภาพแทนของชุมชนปกากะญอทั้งหมด อย่างไรก็ตาม การทำความเข้าใจเชิงลึกในเรื่องของโลกทัศน์และความเชื่อ

จะเข้าใจได้ลึกซึ้งมากขึ้นหากเรียนรู้ผ่านภาษา ซึ่งในที่นี้ก็คือภาษาปากาเอะญอ อันเป็นข้อจำกัดในการแสวงหาความรู้ของผู้เขียนในขณะนี้

แม้จะไม่เข้าใจภาษาปากาเอะญอ แต่มีกิจกรรมหนึ่งในการทำงานภาคสนามที่ผู้เขียนมีส่วนร่วมสังเกตการณ์ เป็นกิจกรรมที่เชิญชวนให้เชื่อมต่อทางจิตวิญญาณกับธรรมชาติ¹¹ แม้จะเป็นกิจกรรมสั้น ๆ แต่สามารถทำให้เข้าใจความคิด ความรู้สึกที่คนในชุมชนมีต่อสิ่งแวดล้อมของพวกเขาได้อย่างชัดเจน มีผู้เข้าร่วมชาวปากาเอะญอชายและหญิง ทั้งผู้ใหญ่และเด็ก ผู้นำทำกิจกรรมพาให้ทุกคนละทิ้งอุปกรณ์สื่อสารทั้งหมด

ภาพที่ 3 - 4 ผลงานวาดภาพสื่อความรู้สึกที่มีต่อต้นไม้

โดยเยาวชนบ้านแม่ยางมัน

(ที่มา: จารุณี คงสวัสดิ์ ถ่ายเมื่อวันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2568)

หยิบกระดาศและดินสอสีเข้าไปในป่า ยืนล้อมวง และอยู่ในความสงบครู่หนึ่ง เราทุกคนถูกโน้มน้าวให้สนใจแค่ตัวเราเองกับสิ่งแวดล้อมที่สัมผัสอยู่ ณ ปัจจุบัน หยั่งรากตัวเองลงในพื้นที่นั้น เมื่อสงบและผ่อนคลายแล้ว ทุกคนแยกย้ายไปหาต้นไม้

¹¹ นำทำกิจกรรมโดย ณัฐธิดา รัตนสวัสดิ์ จาก Thai Climate Justice for All สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา

ที่ดึงดูดเรา เราวาดรูปต้นไม้ต้นนั้นลงในกระดาษ เขียนบันทึกว่ารู้สึกกับต้นไม้ นั้นอย่างไร เด็กชายคนหนึ่งวาดรูปกอไผ่ เขาอธิบายว่า ไผ่เหมือนครอบครัว รู้สึกเหมือนอยู่ด้วยกันตลอดเวลา เด็กชายอีกคนหนึ่งวาดต้นไม้ที่ผู้เขียนจำชื่อไม่ได้ แต่เขาจดหัวคนลงไปด้วย ต้องการจะสะท้อนว่าเขานึกถึงบรรพบุรุษเมื่อมองต้นไม้ ลูกสาวพ่อหลวงวาดภาพต้นไม้ 3 ต้น มีต้นไม้ดอกดอกที่แสดงว่ากำลังจะตายในไม่ช้า กับต้นไม้เล็กๆ และต้นไม้ที่แข็งแรงสมบูรณ์ เธอรู้สึกว่าต้นไม้พวกนี้กำลังสนทนากัน กำลังส่งลา ผาผึ้ง และส่งพลังงานให้แก่กันและกันอยู่

การทํากิจกรรมนี้ทำให้ตระหนักได้ว่า แม้เราจะพูดถึงสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมลงไปมากแล้ว ภาวะโลกร้อนทำให้ผลผลิตไม่ดี เกิดศัตรูพืชเยอะขึ้น ต้องอาศัยสารเคมีในการผลิตมากขึ้น แต่ป่าชุมชนและสภาพแวดล้อมที่ยังมีอยู่ในวันนี้ ยังคงทำหน้าที่หล่อหลอมหัวใจของหลาย ๆ คน ทั้งผู้ใหญ่และเด็กให้มีสายสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของพวกเขา โลกทัศน์ของชาวปาเกอะญอที่เห็นจิตวิญญาณอยู่ในสรรพสิ่งในธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นเด็กเล็ก ๆ หรือผู้ใหญ่ แสดงให้เห็นถึงการยินยอมหรือน้อมรับว่าธรรมชาติมีอำนาจที่เหนือกว่า ธรรมชาติไม่ใช่ทรัพยากรที่เป็นเพียงวัตถุตอบสนองความต้องการของมนุษย์เพียงอย่างเดียว

ความผันผวนด้านสิ่งแวดล้อม

จากการที่ผู้เขียนได้เข้าร่วมสังเกตการณ์และสัมภาษณ์ชาวปาเกอะญอจากชุมชนแม่ยางมัน รวมทั้งชนชาติพันธุ์อื่น เช่น ล่าหู่ และล่าหู่แดง ทำให้ได้ข้อมูลว่าในอดีตพื้นที่ป่าแต่ละยุคสมัยจะเปลี่ยนแปลงไปตามนโยบาย คำสั่ง หรือการส่งเสริมจากรัฐบาล ไม่ว่าจะเป็นการปลูกฝิ่น การเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบสัมปทานป่าไม้ และการจดทะเบียนป่าชุมชนปี พ.ศ. 2563 นโยบายเหล่านี้เป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม ส่วนการทำไร่หมุนเวียน ชาวบ้านมักจะถางป่าทุติยภูมิที่ผ่านการพักไร่มาแล้ว มีการทำแนวกันไฟเวลาเผาไร่ซึ่งจะเผาเพียงปีละครั้ง แต่ในยุคสัมปทานไม้สัก ความหลากหลายทางชีวภาพของป่าหมดไปสิ้น ใบสักที่แห้งกองสูงทับกันเป็นเชื้อเพลิงชั้นดี ทำให้เวลาไฟไหม้ป่าจะไหม้อย่างรุนแรงและลุกลามเร็วมาก หลังยุคสัมปทานป่าไม้ (พ.ศ. 2532)

ป่าชุมชนบ้านแม่ยางมีนกลับมาอุดมสมบูรณ์มาก เต็มไปด้วยไม้หนานาพรรณ¹² เช่น ไม้สัก ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้ก่อ ไม้ประดู่ มะกอก มะเดื่อป่า และไม้หลายชนิด สัตว์ป่า ก็มีมากทั้ง หมูป่า หมาป่า ไก่ป่า ลิง งู นก และแมลงนานาชนิด ชุมชนอนุรักษ์ป่า ด้วยการประกอบพิธีกรรม เลี้ยงผีขุนน้ำ รวมทั้งจัดทำโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ ที่ช่วยอำนวยความสะดวกในการเข้าไปดูแลป่าซึ่งมีลักษณะเฉพาะคือเป็นหมู่บ้านที่มีป่าล้อมชุมชน เช่น ทำแนวกันไฟ ลาดตระเวนป่า ทำศาลา และเส้นทางตรวจการทำหอดูไฟ จัดตั้งกฎระเบียบในการดูแลป่าชุมชน เป็นต้น

“แม่คิดถึงไร่หมุนเวียน ที่นั่นนะมีทุกอย่างเลย อยากจะกินอะไรก็มีทุกอย่าง ไม่ต้องเอาอะไรไปเลย”¹³

กว่า 30 ปี มาแล้ว ที่ชาวบ้านแม่ยางมีนหยุดทำไร่หมุนเวียน คนรุ่นใหม่เติบโตขึ้นมาโดยปราศจากความทรงจำว่าไร่หมุนเวียนเป็นอย่างไร แต่ในภาพจำของแม่หลวงน้อย วัย 52 ปี จากชุมชนบ้านแม่ยางมีน ไร่หมุนเวียนเป็นภาพงดงามสำหรับการใช้ชีวิตที่อยู่กับธรรมชาติในยุคสมัยที่เงินทองไม่ใช่เป้าหมายของชีวิต สิ่งสำคัญคือสภาพแวดล้อมที่เต็มไปด้วยของที่กินได้ ปลอดภัย มีเพื่อนบ้านที่คอยแลกเปลี่ยนผลผลิตกันระหว่างแปลงของครอบครัว เพียงเท่านั้นก็อิ่มท้องและมีความสุขดี แต่การทำไร่หมุนเวียนจำเป็นต้องใช้ไฟ ต้องเผาเปิดหน้าดินเสียก่อน การเปิดหน้าดินจะทำกับแปลงที่พักมานานสูงสุด 7 ปี หรือขั้นต่ำ 3-5 ปี แม่ยายอธิบายว่า การใช้ไฟในการทำไร่หมุนเวียนทำให้พืชเติบโตแข็งแรงมากกว่าไม่เผา ผลผลิตออกมาดีโดยไม่ต้องพึ่งพาสารเคมี ถ้าถ่านจากการเผาเป็นปุ๋ยให้กับดินพร้อมฆ่าเชื้อโรคในดินไปในตัว พืชจึงไม่ค่อยเป็นโรค เพิ่มโอกาสที่จะมีเห็ดขึ้น ดินที่ไม่ถูกไฟจะแข็ง มีรา และมีตัวบึ้งเป็นศัตรูพืช สมัยก่อนการทำเกษตรแบบไร่หมุนเวียนไม่ใช่เรื่องยากและไม่ต้องลงทุนมาก อีกทั้งได้อยู่กับธรรมชาติ ชีวิตประจำวันคือการตื่นเช้าเข้าป่า ไปไร่ ถางหญ้า ตอนเย็นแวะเก็บผักในไร่มาทำอาหารได้ทุกวัน เท่านั้นก็สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้แล้ว

¹² IMPECT

¹³ สัมภาษณ์แม่หลวงน้อย เต๊ะจ๊ะ วันที่ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2568

ภาพที่ 5 แม่น้ำแม่ยางมันที่ตื้นเขิน (ที่มา : จารุณี คงสวัสดิ์
ถ่ายเมื่อวันที่ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2568)

“เดี๋ยวนี้เมล็ดพันธุ์ที่เคยมีสูญหายไปเยอะมาก เพราะไม่ได้ทำไร่
หมุนเวียนมาเป็นสิบ ๆ ปี เรื่องนี้นะ เป็นเรื่อง que ทุกคนเสียใจมาก พืชที่
หายไปก็มีมันอ่อน มันมือหมี พอบีคลี (ต้นหอมชนิดหนึ่ง) และเผือกมัน
ชนิดต่าง ๆ ดินก็ไม่ค่อยดี ต้นอะไรที่เคยขึ้นมาเองตามธรรมชาติ เดี่ยว
นี้ก็ไม่งั้นแล้ว ตอนนี้จะกลับมาทำไร่หมุนเวียนก็ยากแล้วเพราะดินไม่
เหมือนเดิม แล้วเขาก็ห้ามด้วย”¹⁴

“เมื่อก่อนนี้เราต้องกังวลว่าเด็กจะไปเล่นน้ำจะจมน้ำไหม ต้องคอยดู
ไม่ให้คลาดสายตา เดี่ยวนี้สิ่งที่เห็นแล้วสะเทือนใจที่สุดก็คือน้ำตื้นไม่มิด
หลังควาย มันไม่เคยน้อยขนาดนี้ เห็นแล้วใจหาย”¹⁵

¹⁴ สัมภาษณ์แม่หลวงน้อย เต๊ะจ๊ะ วันที่ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2568

¹⁵ สัมภาษณ์ฝ่าย ลูกสาวของพ่อหลวงบุญฤทธิ์ เต๊ะจ๊ะ วันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2568

ปัญหาน้ำ “ไม่มีดินหลังควาย” มีความหมายมากกว่าแค่น้ำตื้นมาก แต่ยังหมายถึงผลกระทบต่อสุขภาพของควายโดยตรงด้วยเช่นกัน เพราะควายไม่สามารถจุ่มตัวลงไปอาบน้ำได้ และยังหมายถึงการขาดแคลนน้ำสำหรับการเกษตรในหน้าแล้ง พ่อหลวงสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นเพราะการทำเกษตรเชิงเดี่ยวบนพื้นที่สูงโดยหมู่บ้านอื่นที่อยู่ทางด้านเหนือของชุมชน นอกจากเรื่องดินเรื่องน้ำแล้ว สัตว์และพืชก็เปลี่ยนไป มีแมลงศัตรูพืชแปลก ๆ ที่ชาวบ้านไม่เคยพบเห็น เช่น แมลงในห้องนาที่มีมากขึ้น สันนิษฐานกันว่ามีหนอนผีเสื้อมากับเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ซื้อมาจากส่วนแมลงที่เคยพบเห็นกลับไม่ค่อยมี เช่น แมลงชนิดหนึ่งที่ชาวบ้านเรียกกันว่า ‘นางฟ้า’ เพราะมีปีกบางสีขาว

ความผันผวนด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นอาจกล่าวในภาพรวมได้ว่าเป็นผลจากยุคมนุษย์สมัยที่การกระทำของมนุษย์ได้ส่งผลกระทบต่อโลกในระดับลึกและยาวนาน ซึ่งอาจเป็นการกระทำหรือกิจกรรมที่เกิดขึ้นที่อื่น แต่ส่งผลกระทบในห้วงม่านที่ไกลออกไปในรูปแบบที่แตกต่างกัน การคลาดเคลื่อนของฤดูกาลในหมู่บ้านอย่างนั้น การเกิดปรากฏการณ์น้ำหลากเพราะรูปแบบฝนที่เปลี่ยนไป อาจเป็นผลพวงจากการกระทำที่เกิดขึ้นในดินแดนที่ไกลออกไป แต่ปรากฏการณ์อื่น ๆ เช่น ความเสื่อมโทรมของดินและน้ำ การที่มีแมลงต่างถิ่นเข้ามามากขึ้น ชุมชนส่วนหนึ่งตระหนักว่าเป็นผลจากวิถีการเกษตรที่ชุมชนเองมีส่วนทำให้เกิดขึ้น และมีความปรารถนาที่จะแสวงหาหนทางใหม่หรืออาจเป็นหนทางสายเก่าเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและผู้คนที่อยู่ร่วมกันเองมากกว่านี้

ความผันผวนจากภาวะเปียบ และนโยบายของรัฐ

“ความคลาดเคลื่อนของฤดูกาลเกิดขึ้นเพราะอะไรนะหรือ ก็เพราะการห้ามเผาในที่ทำให้ทุกอย่างมันรวนไปหมด”¹⁶

การที่รัฐบาลต้องนำพาประเทศไปสู่ความเป็นกลางทางคาร์บอนภายในปี พ.ศ. 2050 วาทกรรมว่าด้วยโลกร้อน และฝุ่น PM 2.5 เป็นแรงผลักดันที่ทำให้ภาครัฐต้องออกนโยบายที่เข้มงวดทางด้านสิ่งแวดล้อมมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

¹⁶ สัมภาษณ์พ่อหลวง (ผู้ใหญ่บ้านท่านหนึ่ง) เมื่อวันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2568

กับภาคเศรษฐกิจที่จัดการง่ายที่สุดและรวดเร็วที่สุดซึ่งก็คือภาคเกษตรกรรม แม้ว่าภาคเกษตรกรรมจะปล่อยคาร์บอนเพียงร้อยละ 15.69 ในปี พ.ศ. 2567 ในขณะที่ภาคพลังงานปล่อยมากถึงร้อยละ 69.06 ในปีเดียวกัน (UNDP, 2024)

การห้ามเผาเมื่อถึงฤดูกาลที่จำเป็นต้องเผา ทำให้การเริ่มต้นการเพาะปลูกครั้งใหม่ล่าช้า และเมื่อฝนเริ่มตก การเผาจะทำได้ยากขึ้น และอาจไม่มีประสิทธิภาพ เพราะความชื้น ชุมชนและผู้มีอำนาจส่วนท้องถิ่นเองก็เข้าใจกันดีว่าความต้องการและปัญหาของแต่ละฝ่ายคืออะไร ภาครัฐต้องการควบคุมจุดความร้อนให้อยู่ในระดับที่รับได้ ชุมชนต้องการเผาเพื่อจะได้เริ่มต้นเพาะปลูก เมื่อการเผาในจังหวะที่ถูกต้องเหมาะสมของแต่ละคนไม่เหมือนกัน การอาศัยช่องว่างของการเคลื่อนที่ของดาวเทียมและฟ้าฝนทำให้การเผาเป็นไปได้โดยที่จุดความร้อนไม่เพิ่มขึ้น (ชยา วรธนะภุติ, 2566) ในความผันผวนที่เกิดขึ้นจากการสั่งการในระดับนโยบายที่ไม่ได้ถูกออกแบบมาให้สอดคล้องกับชีวิตของผู้คน อาจจะกล่าวได้ว่าความพยายามของรัฐที่จะทำให้จุดความร้อนเป็นสิ่งที่และควบคุมได้ เป็นความพยายามที่ล้มเหลว ในขณะที่หน่วยงานของรัฐในระดับท้องถิ่น และชาวบ้านยังคงพยายามหาจุดลงตัวและใช้ประสบการณ์ในการตัดสินใจ เพื่อให้สิ่งที่ตนเองต้องสามารถบรรลุเป้าหมายได้

ในทางตรงกันข้าม หากการเผาเป็นไปได้เลย สิ่งที่เกิดขึ้นก็คือชุมชนต้องแก้ปัญหาแมลงศัตรูพืชด้วยสารเคมีมากขึ้นกว่าเดิม ซึ่งส่งผลกระทบกลับไปสู่สิ่งแวดล้อมทั้งทางตรงและทางอ้อมในลักษณะงูกินหาง เพราะการผลิตสารเคมีใช้พลังงานสูงตั้งแต่ต้นทาง อีกทั้งยังทำลายระบบดินและความหลากหลายทางชีวภาพในระยะยาว เมื่อการเผาเป็นไปได้ ภาระในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในแปลงเกษตรก็ตกอยู่กับชุมชนที่จะต้องแสวงหาวิธีต่าง ๆ ในการจัดการโดยมีต้นทุนที่สูงขึ้นกว่าเดิม มีความเสี่ยงทั้งทางด้านเวลา ปริมาณ และคุณภาพของผลผลิต

นโยบายของรัฐที่ส่งผลกระทบทางอ้อมต่อชุมชนในการจัดการไฟป่าอีกเรื่องหนึ่ง ก็คือการประกาศห้ามนำสัตว์เลี้ยงเข้าไปในพื้นที่อุทยานแห่งชาติและป่าสงวนแห่งชาติ ด้วยเหตุที่มันักท่องเที่ยว นำสัตว์เลี้ยงเข้าไปในเขตอุทยานแห่งชาติแล้วทำให้เกิดการแพร่เชื้อโรคจากสัตว์บ้านในหมู่กวาง

“ผู้ใดเลี้ยงสัตว์ นำ หรือ ปลอยสัตว์เข้าไปในอุทยานแห่งชาติ เขตรักษา พันธุ์สัตว์ป่า หรือเขตห้ามล่าสัตว์ป่า วนอุทยาน สวนพฤกษศาสตร์ หรือสวนรุกขชาติ โดยไม่ได้รับอนุญาตจากพนักงาน เจ้าหน้าที่ มีโทษปรับไม่เกินเจ็ดแสนบาท หรือ จำคุกไม่เกินเจ็ดปี หรือ ทั้งจำทั้งปรับ แล้วแต่กรณีตาม พ.ร.บ. อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562 และ พ.ร.บ. สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2562”¹⁷

ในชุมชนบ้านแม่ยางมัน โดยปกติแล้วชาวบ้านจะเลี้ยงโค กระบือ โดยเลี้ยงโดยปล่อยไปตามธรรมชาติ ให้หากินเองตามหัวไร่ปลายนา ตามร่องน้ำ หรือทุ่งหญ้าป่าเขา และปล่อยให้เข้าไปอยู่ป่าโดยมีการล้อมรั้วและเข้าไปดูแลทุก ๆ 1-2 วัน เมื่อการเลี้ยงสัตว์ในป่าอุทยานและป่าสงวนเป็นเรื่องต้องห้าม ในข้อนี้มีผลกระทบต่อชุมชนอย่างน้อย 2 ประการ กล่าวคือ เกิดการขาดแหล่งอาหารที่สมบูรณ์สำหรับสัตว์ ทำให้ชาวบ้านถอดใจเลิกเลี้ยงสัตว์ หันมาประกอบอาชีพเกษตรกรรม ข้างซ้อนกับที่คนในชุมชนทำกันมากอยู่แล้ว และที่สำคัญไม่แพ้กันก็คือขาดแนวกันไฟธรรมชาติที่เกิดจากการที่สัตว์เดินเหยียบย่ำไปมาอันเป็นเชื้อเพลิงที่สะสมในป่า ดังนั้น ในขณะที่ภาครัฐห่วงเรื่องปัญหาไฟป่าและฝุ่นควัน การออกคำสั่งเดียวที่ใช้กับทุกเรื่อง ส่งผลให้แนวกันไฟที่ได้มาโดยธรรมชาติหมดไป และมีความเสี่ยงต่อไฟไหม้มากขึ้น เป็นภาระของชุมชนในการออกแรงดูแลและป้องกันไฟเพิ่มขึ้น

แนวปะทะล่าสุดของระบบเสรีนิยมใหม่ ณ เขตป่าของชุมชน

ในระหว่างการทำต่อสู้กับสภาพความแปรปรวนของภูมิอากาศและแมลงศัตรูพืช สิ่งที่ชุมชนต้องทำไปพร้อมกันก็คือการอนุรักษ์ป่าชุมชนที่เปรียบเสมือนตู้กับข้าวใบใหญ่ แต่ไม่นานมานี้ตู้กับข้าวใบนี้กลายเป็นแนวปะทะล่าสุดของระบบเสรีนิยมใหม่ที่เข้ามาเยือน “โครงการจัดการคาร์บอนเครดิตในป่าเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน”¹⁸ เป็นโครงการที่กรมป่าไม้ร่วมกับมูลนิธิแห่งหนึ่งในภาคเหนือ มาเชิญชวนให้ชุมชนที่จัดทะเบียนป่าชุมชนแล้วเข้าร่วมโครงการ โดยมีคณะเจ้าหน้าที่เข้ามาสำรวจพื้นที่ป่าอนุรักษ์และป่าใช้สอยของชุมชนแบบคร่าว ๆ โดยใช้เวลา 1 วัน สำรวจพื้นที่

¹⁷ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, พ.ศ. 2566

¹⁸ สัมภาษณ์พ่อหลวงบุญฤทธิ์ เตชะ วันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2568

เป้าหมายในชุมชนบ้านแม่ยางมัน ขนาดประมาณ 2,500 ไร่ จากป่าชุมชนที่ขึ้นทะเบียนตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2563 จำนวนกว่า 6,000 ไร่ เพื่อประเมินจำนวนคาร์บอนที่น้ำจะกักเก็บได้และรายได้ที่ชุมชนจะได้รับ แม้ว่าชุมชนจะยังสงวนท่าทีด้วยการนิ่งเฉย ไม่จัดส่งเอกสารต่าง ๆ ตามที่ถูกร้องขอ ได้แก่ โครงสร้างของคณะกรรมการป่าชุมชน โครงสร้างคณะกรรมการหมู่บ้าน รวมทั้งเอกสารเสนอโครงการเพื่อรับงบประมาณ แต่กรมป่าไม้ ซึ่งมีข้อมูลทุกอย่างของชุมชนในมืออยู่แล้วก็ได้อำนวยความสะดวกจัดทำเอกสารทุกอย่างให้ เพื่อให้ชุมชนลงนาม โดยมูลนิธิฯ พร้อมที่จะโอนงบประมาณงวดแรกให้ชุมชนภายในสิ้นปีนี้ (ธันวาคม พ.ศ. 2568) ซึ่งคิดเป็นไร่ละประมาณ 300 บาท รวมเป็นมูลค่าประมาณ 800,000 บาทต่อปี

ทั้งนี้ มีเงื่อนไขว่าชุมชนจะต้องใช้งบประมาณก้อนนี้เพื่อประโยชน์ในการอนุรักษ์ป่า ป้องกันไฟป่า และจัดการฝุ่นควัน แต่จะไม่สามารถใช้กับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของชุมชนได้ เงินจำนวนนี้เป็นเงินร้อยละ 40 ที่ถูกจัดสรรให้ชุมชนโดยบริษัทที่ต้องการซื้อคาร์บอนเครดิตภาคป่าไม้ผ่านมูลนิธิฯ อีกร้อยละ 50 เป็นส่วนของมูลนิธิฯ เองที่จะหักไว้ในฐานะผู้ดำเนินโครงการ และร้อยละ 10 เป็นของกรมป่าไม้ โดยมูลนิธิฯ จะช่วยเรื่องการประเมินพืชในป่าส่วนที่เข้าร่วมโครงการ และในขั้นต้นก็จะทำการบูรณสำรวจพรรณไม่ว่ามีกี่ชนิด ชื่ออะไร ขนาดเท่าไร มูลนิธิฯ จะรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ให้ ในส่วนของการเงินมูลนิธิฯ จะตรวจสอบระบบการบริหารจัดการเงินที่มอบให้กับชุมชนทุกปีว่ามีการใช้จ่ายเงินตรงตามวัตถุประสงค์หรือไม่ เงื่อนไขโดยสังเขปเกี่ยวกับการรับงบประมาณนี้ก็คือภายในพื้นที่ที่เข้าร่วมโครงการนี้ ห้ามมีการตัดไม้ ตัดถนน ห้ามให้เกิดไฟไหม้เกินร้อยละ 15 ไม่งั้นนั้นจะถูกปรับลดงบประมาณลงในปีต่อไป

การสำรวจป่าแบบหยาบ ๆ รวมทั้งเงื่อนไข และกฎเกณฑ์เดียวที่ใช้กับป่าทุกประเภท เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้พ่อหลวงบ้านแม่ยางมันเกิดความข้องใจ เพราะบริบทของพื้นที่ชุมชนมีความแตกต่างกัน เช่น การที่ชุมชนมีลักษณะเป็นป่าล้อมชุมชน หรือชุมชนล้อมป่า ย่อมต้องการโครงสร้างพื้นฐานในการเข้าถึงเพื่อจัดการป่าในแบบที่ต่างกัน ซึ่งในจุดนี้ โครงการยังขาดพื้นที่ในการรับเอาภูมิปัญญาความรู้ของชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมออกแบบและกำหนดกฎเกณฑ์ที่จะเหมาะสมกับบริบท

ของป่าที่ตนเองดูแล การนำเอากฎเกณฑ์แบบตายตัวที่เหมาะสมกับที่อื่น แต่ไม่เหมาะสมกับชุมชนมาใช้ เป็นความผิดพลาดอย่างหนึ่งที่กระทบกับระบบที่ชุมชนเองวางไว้แล้ว การไม่เปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมยังเป็นการขับเน้นให้เห็นเส้นแบ่งของความรู้แบบวิทยาศาสตร์กับความรู้ของชุมชนที่มีอยู่แล้วให้ชัดเจนยิ่งขึ้น นอกจากนี้ เงื่อนไขที่ว่าด้วยการเผ่าระวังไม่ให้เกิดไฟไหม้เกินร้อยละ 15 ถือเป็นความท้าทายอย่างหนึ่งของชุมชน เพราะข้อกำหนดเต็มไปด้วยความย้อนแย้ง เงื่อนไขของมูลนิธิฯ ห้ามสร้างโครงสร้างพื้นฐาน แต่โครงสร้างพื้นฐานบางอย่างมีความจำเป็นในการสำรวจ ตรวจตรา และระงับไฟป่า การใช้ภูมิปัญญาในการชิงเผา จำเป็นต้องใช้ไฟ แต่ก็สร้างฝุ่นควัน และในปัจจุบันนี้ ต้นไม้จำนวนมากที่อยู่ล้อมรอบบริเวณป่าที่มูลนิธิฯ ต้องการจะนำเข้าโครงการ ถึงเวลาหมดอายุขัยและกำลังแห้ง นับเป็นเชื้อเพลิงชั้นดี สถานการณ์เหล่านี้เพิ่มความท้าทายให้กับชุมชนว่าจะจัดการอย่างไรตามข้อกำหนด เงื่อนไข งบประมาณ และโครงสร้างพื้นฐานที่มีอยู่

ภาพที่ 6 ป่าไม้ที่หมดอายุขัย (ที่มา : พ่อหลวงบุญญฤทธิ์ เต๊ะจ๊ะ

ถ่ายเมื่อวันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2568)

ความผิดพลาดต่อมาคือความไม่แน่นอนและคลุมเครือเกี่ยวกับอนาคตของ

ชุมชนในการครอบครองสิทธิในที่ดินเมื่อเข้าร่วมโครงการแล้ว ป่าชุมชนจะอยู่ภายใต้การดูแลของมูลนิธิฯ ในช่วง 5 ปีแรก แต่หลังจากนั้นมูลนิธิฯ จะถ่ายโอนสิทธิให้ออกชน สิทธิที่ว้านนั้นคืออะไร ชุมชนจะได้หรือเสียอะไรบ้างในระยะยาว ยังคงเป็นความคลุมเครือ ที่แม้จะตั้งคำถามไปแล้วก็ยังไม่มีความคืบหน้าชัดเจน การที่ชุมชนไม่มีสิทธิตามกฎหมายในการครอบครองที่ดินที่ปัจจุบันอยู่ได้ด้วยการอะลุ่มอล่วยของรัฐตามมาตรา 16 ทวิ ของ พ.ร.บ. ป่าสงวนฯ เป็นเงื่อนไขที่ทำให้ชุมชนต้องอาศัยความช่วยเหลือ และการอำนวยความสะดวกจากหน่วยงานของรัฐในหลายด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านโครงสร้างพื้นฐาน สุขอนามัย และการใช้ไฟในการเกษตร ชุมชนรู้สึกถึงแรงกดดันและอำนาจครอบงำของมูลนิธิฯ เหนือองค์กรภาครัฐและชุมชนเอง และรู้สึกเป็นกังวลว่าการปฏิเสธการเข้าร่วมอาจเป็นภัยต่อความมั่นคงในที่ดินอยู่อาศัยและที่ดินทำกินของชุมชน เพราะชุมชนมีประสบการณ์ในการปฏิเสธข้อเสนอของภาครัฐที่เคยมีมาก่อนหน้านี้แล้วหลายครั้งสำหรับโครงการอื่น ๆ

สำหรับโครงการคาร์บอนเครดิตนี้ แม้ว่าชุมชนจะยังไม่ได้รับความกระจ่างในหลาย ๆ เรื่องดังที่ได้กล่าวแล้วนั้น พ่อหลวงบุญญฤทธิ์ มีแนวโน้มที่จะตอบรับเข้าร่วมโครงการ เพื่อประนีประนอมกับภาครัฐ และพยายามใช้ช่องของการแสดงความคิดเห็นและต่อรองเพื่อให้การเข้าร่วมโครงการนี้ส่งผลดีต่อชุมชนมากที่สุด ถึงที่สุดแล้ว หากการต่อรองไม่เป็นผล และการเข้าร่วมโครงการเป็นภาระมากเกินไป แผนของชุมชนก็คือการขอถอนตัวออกจากโครงการเสีย แล้วคืนเงินที่รับมาจากมูลนิธิฯ ไปด้วยเท่าที่เช่นนี้ พ่อหลวงเชื่อว่าจะเป็นการรักษาความสัมพันธ์ให้บัวไม่ช้ำน้ำไม่ขุ่น เมื่อถึงเวลานั้นชุมชนจะเข้าใจโครงการอย่างถ่องแท้ และมีเหตุผลเพียงพอที่จะไม่เข้าร่วมโครงการต่อไป

บทวิเคราะห์

ภายใต้กระแสธารที่เรียกว่าระบบเสรีนิยมใหม่ที่ชุมชนได้แหวกว่ายกว่า 30 ปีที่ผ่านมา เงินตราและความปรารถนาในการมีชีวิตที่ดี ต้องแลกมาด้วยหลายสิ่ง การสูญเสียพันธุ์ข้าว ชีวิตที่เรียบง่ายในไร่นาหมู่บ้านกับความมั่นคงทางอาหาร ดินอันอุดมสมบูรณ์ที่เคยไร้สารเคมีปนเปื้อน ความรู้สึกแปลกแยกกับผลผลิตของตนเอง ผลพวงต่อระบบนิเวศและความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมของชุมชนไม่ได้เกิดมา

จากการออกคำสั่งของรัฐ แต่เป็นจากสิ่งที่ มิเชล ฟุกุโตะเรียกว่า “อำนาจชักใยชีวิต” ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของการทำงานของอำนาจควบคุมที่มองไม่เห็น

ฟุกุโตะมองว่าเสรีนิยมใหม่ไม่ใช่อุดมการณ์หรือทฤษฎีแต่เป็นปฏิบัติการเพื่อทำให้การควบคุมชีวิตมีเหตุผลที่น่าเชื่อถือ เช่น การเชื่อถือในการสะสมทรัพย์สิน และเพื่อใช้ทรัพย์สินเงินทองที่สะสมมาคุ้มครองชีวิตของตนเอง การลงทุนในระบบการศึกษาเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีในอนาคต มีความสงบสุข มีเสรีภาพ และปลอดภัย ความต้องการเหล่านี้เองคือเครื่องมือที่ชักใยและควบคุมชีวิตของมนุษย์เอง และมนุษย์แต่ละคนต่างก็เป็นกลไกของอำนาจและต่างก็ควบคุมกันและกัน ด้วยการมีจุดร่วมของความคิดเห็น มีความรู้สึกร่วมกัน ภายใต้กลไกอำนาจนี้ มนุษย์ถูกทำให้เชื่อว่าชีวิตของตัวเองมีอิสระ มีอำนาจที่จะทำในสิ่งที่ตนเองต้องการ มนุษย์จึงมีค่า มีประสิทธิภาพ เป็นทรัพยากรอันมีค่าของสังคมที่ตนเองอยู่อาศัย (นฤพนธ์ ดั้ววิเศษ, 2557, น. 84-85)

ผู้เขียนมองว่าแนวปะทะล่าสุดของระบบเสรีนิยมใหม่ ณ เขตป่าของชุมชนบ้านแม่ยางมัน ไม่ใช่เสรีนิยมใหม่ในแบบเดิมอีกต่อไปแล้ว จากการวิเคราะห์สถานการณ์ของชุมชนปกากะญอบ้านแม่ยางมัน จะเห็นได้ชัดว่าสิ่งที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่ในปัจจุบัน มิได้เป็นเพียงผลสืบเนื่องของระบบเสรีนิยมใหม่ในความหมายคลาสสิกที่มักอธิบายว่า รัฐถอย-ตลาดนำ หรือบทบาทของรัฐที่หลบซ่อน หากแต่เป็นรูปแบบของเสรีนิยมใหม่ที่รัฐกลับเข้ามามีบทบาทอย่างเข้มข้นในฐานะผู้ปกครองตลาด มากกว่าจะเป็นเพียงผู้เอื้อให้ตลาดทำงานอย่างอิสระ

ในแนวปะทะล่าสุด ณ เขตป่าชุมชนบ้านแม่ยางมัน รัฐมิได้เพียงออกกฎหมายกำกับดูแลทรัพยากร หากยังสวมบทบาทหลายสถานะพร้อมกัน ทั้งในฐานะผู้ออกกติกา ผู้กำหนดเงื่อนไขการเข้าถึงทรัพยากร ผู้สร้างตลาดคาร์บอนภาคป่าไม้ ผู้ทำหน้าที่เป็นนายหน้าเชิญชวนชุมชนเข้าสู่โครงการ และในขณะเดียวกันก็เป็นผู้ได้รับผลประโยชน์จากตลาดดังกล่าวโดยตรง โครงสร้างเช่นนี้ทำให้เส้นแบ่งระหว่าง รัฐ-ตลาด-ภาคธุรกิจ เลือนรางลงอย่างมีนัยสำคัญ และส่งผลให้ชุมชนมิได้เผชิญหน้ากับตลาดในฐานะพื้นที่ของการเลือกอย่างเสรี หากแต่ต้องต่อรองกับอำนาจเชิงสถาบันที่ถูกทำให้ดูเหมือนเป็นกลไกทางเทคนิคและนโยบายด้านสิ่งแวดล้อม

ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า เสรีนิยมใหม่ในบริบทนี้มีได้ลดทอนอำนาจรัฐ หากแต่ปรับเปลี่ยนรูปแบบของการใช้อำนาจ จากการบังคับใช้โดยตรงไปสู่การปกครองผ่านตลาด ผ่านวาทกรรมด้านสภาพภูมิอากาศ ความยั่งยืน และความจำเป็นทางเทคนิคในการจัดการคาร์บอน ป่าชุมชนซึ่งเคยเป็นพื้นที่ของความสัมพันธ์ทางจิตวิญญาณ การยังชีพ และการดูแลร่วมกันของชุมชน จึงถูกแปรสภาพให้กลายเป็น “สินทรัพย์คาร์บอน” ที่ต้องอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ มาตรฐาน และการตรวจสอบจากภายนอก การแปรรูปเช่นนี้ไม่ได้เพียงเปลี่ยนสถานะของป่า แต่ยังสั่นคลอนระบอบความรู้ของชุมชน และทำให้ความรู้ท้องถิ่นถูกลดทอนบทบาทให้เป็นเพียงส่วนเสริมของกรอบการจัดการที่ถูกออกแบบไว้ล่วงหน้า

เมื่อพิจารณาผ่านกรอบแนวคิดความผันผวน จะเห็นได้ว่ารูปแบบเสรีนิยมใหม่แบบรัฐปกครองตลาดนี้มีได้มั่งคั่งความไม่แน่นอน หากกลับผลิตความผันผวนรูปแบบใหม่ให้กับชุมชนอย่างต่อเนื่อง ความผันผวนดังกล่าวไม่ได้เกิดจากธรรมชาติหรือสภาพภูมิอากาศเพียงอย่างเดียว แต่เป็นความผันผวนเชิงสถาบันและเชิงนโยบายที่ถูกสร้างขึ้นผ่านกฎเกณฑ์ เงื่อนไข และความคลุมเครือของสิทธิในระยะยาว การที่ชุมชนไม่สามารถคาดการณ์ได้อย่างชัดเจนว่า การเข้าร่วมโครงการจะส่งผลต่อสถานะสิทธิในที่ดินและป่าอย่างไรในอนาคต ทำให้ความไม่แน่นอนกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันและการตัดสินใจของชุมชน

ในขณะเดียวกัน ความผันผวนในลักษณะนี้ยังมีความย้อนแย้งในตัวเอง กล่าวคือ รัฐและภาคธุรกิจพยายามทำให้ป่าเป็นสิ่งที่คงที่ วัดได้ และควบคุมได้ในรูปของหน่วยคาร์บอน แต่การพยายามตรึงธรรมชาติและชีวิตให้อยู่ในกรอบเช่นนั้นกลับยิ่งทำให้ชุมชนต้องเผชิญกับความไม่มั่นคงในระดับสังคม วัฒนธรรม และจริยธรรมมากยิ่งขึ้น ชุมชนถูกผลักให้อยู่ในสถานะของการรอคอย การประนีประนอม และการตัดสินใจภายใต้ข้อมูลที่ไม่สมบูรณ์ ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของการดำรงชีวิตในโลกที่ผันผวน

อย่างไรก็ตาม บทความนี้มีได้มองชุมชนในฐานะเหยื่อของความผันผวน แต่เพียงฝ่ายเดียว หากชี้ให้เห็นถึงความสามารถในการกระทำ การอ่านเกม และการต่อรองอย่างมีชั้นเชิงของชุมชนในการรับมือกับสถานการณ์ดังกล่าว ท่าทีของผู้นำชุมชนที่เลือกนิ่ง ต่อรอง และเปิดช่องไว้ทั้งสำหรับการเข้าร่วมและการถอนตัว

สะท้อนให้เห็นรูปแบบของการดำรงชีวิตในโลกที่ไม่อาจควบคุมได้ทั้งหมด ความผันผวนในที่นี้จึงมิใช่เพียงสภาวะของความเปราะบาง หากเป็นพื้นที่ของการใช้ปัญญา การรักษาความสัมพันธ์ และการประคองชีวิตให้ดำเนินต่อไปท่ามกลางโครงสร้างอำนาจที่ซับซ้อน

ท้ายที่สุด แนวปะทะล่าสุดในเขตป่าชุมชนบ้านแม่ยางมันทำให้เห็นถึงความผันผวนในโลกยุคสภาพภูมิอากาศเปลี่ยนแปลง มิได้เป็นเพียงผลของธรรมชาติที่แปรปรวน แต่เป็นสภาวะที่ถูกผลิต ซ้อนทับ และจัดการผ่านระบอบการปกครองแบบเสรีนิยมใหม่ที่รัฐ ตลาด และวาทกรรมความยั่งยืนผนึกกำลังกันอย่างแนบแน่น ป่าชุมชนจึงไม่ใช่เพียงพื้นที่ของการอนุรักษ์หรือการยังชีพ แต่กลายเป็นพื้นที่ทดลองของเทคโนโลยีอำนาจร่วมสมัย ที่ทำให้ความไม่แน่นอนกลายเป็นเงื่อนไขถาวรของการอยู่ร่วมกัน ในโลกเช่นนี้ การดำรงชีวิตของชุมชนมิได้หมายถึงการเอาชนะความผันผวน แต่คือการเรียนรู้ที่จะอยู่กับมัน อ่านมัน และต่อรองกับมันอย่างไม่แตกหัก ท่ามกลางรัฐที่มีได้ลอยห่างออกไป แต่ยืนอยู่กลางตลาด ในฐานะผู้กำกับจังหวะของความไม่แน่นอนเสียเอง

ขอขอบคุณ

ผู้เขียนขอขอบคุณ ดร. กฤษฎา บุญชัย เลขาธิการสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา ที่กรุณาเอื้อเพื่อให้ผู้เขียนมีโอกาสได้เข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของโครงการ “ปรับตัวสร้างภูมิคุ้มกันชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ” ทั้งในฐานะวิทยากร ผู้ช่วยทำกระบวนการ และผู้สังเกตการณ์ตั้งแต่ต้นจนกระทั่งงานในระยะแรกสิ้นสุดลง ทำให้ผู้เขียนได้ผลิตงานเขียนชิ้นนี้ขึ้น ขอขอบคุณทีมงานที่น่ารักของสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนาที่ทำให้รู้สึกว่าคุณนับเป็นส่วนหนึ่งของทีมอยู่เสมอ ผู้เขียนขอขอบคุณพ่อหลวงบุญฤทธิ์ เต๊ะจะ แม่หลวงน้อย เต๊ะจะ ฝ่าย พี่จันทน์ จาก IMPECT และชาวบ้านชุมชนแม่ยางมันที่พยายามตอบคำถามด้วยความเต็มใจเสมอ แม้จะมีอุปสรรคทางด้านภาษา ท้ายที่สุดขอขอบคุณคุณกนิษฐา กลืนอุบล กรรมการผู้จัดการ สยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์ ที่อนุญาตให้ผู้เขียนได้ใช้เวลาส่วนหนึ่งของงานไปกับการเรียนและการเก็บเกี่ยวข้อมูลภาคสนามในโครงการนี้

บรรณานุกรม

- ชยา วรธนะภูติ. (2566). การเมืองเรื่องจุดความร้อนกับความไม่แน่นอนเชิงพื้นที่และเวลา
ของระบบ “ไฟดี” (FireD) : กรณีศึกษาการจัดการปัญหาไฟป่าและหมอกควัน
จังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ. 2565. วารสารสังคมศาสตร์, 35(1), 188–235. <https://cmudc.library.cmu.ac.th/frontend/Info/item/dc:176299>
- ณภัค เสรีรักษ์. (2566). นิเวศวิทยาการเมืองกับวิกฤตสิ่งแวดล้อม: ธรรมชาติสถาปนาและ
การอนุรักษ์
สิ่งแวดล้อมในสมัยของทุน. ใน นิเวศวิทยาการเมืองกับวิกฤตสิ่งแวดล้อม (น. 21–40).
ศูนย์มานุษยวิทยา (องค์การมหาชน).
- นฤพนธ์ ตัววิเศษ. (2557). อำนาจของลัทธิเสรีนิยมใหม่. ใน ขาดิพันธุ์กับเสรีนิยมใหม่
(น. 27–102). ศูนย์มานุษยวิทยา (องค์การมหาชน).
- นิติ ภาวครพันธุ์. (2558). ที่มาและความหมาย. ใน ชวนถก ขาดิและขาดิพันธุ์ (น. 27–48).
สำนักพิมพ์สยาม.
- นิติ ภาวครพันธุ์. (2558). แนวคิดและวิวาทะขาดิพันธุ์. ใน ชวนถก ขาดิและขาดิพันธุ์
(น. 49–94). สำนักพิมพ์สยาม.
- ยศ สันตสมบัติ, และคณะ. (2547). นิเวศวิทยาขาดิพันธุ์ ทรัพยากรชีวภาพและสิทธิชุมชน.
ในนิเวศวิทยา
ขาดิพันธุ์ทรัพยากรชีวภาพและสิทธิชุมชน (น. 28–29). โครงการพัฒนาองค์ความรู้และ
ศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย.
- พิเชฐ สายพันธุ์. (2557). ขาดิพันธุ์สภาวะ: จากเสรีนิยมสู่เสรีนิยมใหม่. ใน ขาดิพันธุ์กับ
เสรีนิยมใหม่ (น. 103–133). ศูนย์มานุษยวิทยา (องค์การมหาชน).
- พรานซิส คริสปัส, & นเรศน์ ชูราชี. (2566). พัฒนาการทางเศรษฐกิจไทยและการกำกับ
ดูแลที่ดินของไทย
ในช่วง พ.ศ. 2500–2560. ใน ผาสุก พงษ์ไพจิตร (บ.ก.), Getting land right: ระบบกำกับ
ดูแลที่ดินไทยต้องปฏิรูป (น. 39–47). มติชน.

Krause, F., & Eriksen, T. H. (2023). Inhabiting volatile worlds. *Social Anthropology /*

Anthropologie Sociale, 31(4), 1–13. <https://doi.org/10.3167/saas.2023.04132300>

United Nations Development Programme. (n.d.). การปล่อยก๊าซเรือนกระจก
ของประเทศไทย. <https://www.undp.org/stories/greenhouse-emissions-thailand-th>